

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-07-12, iš Štuthofo - į Vilnių

Adresse

Adresse[:]

Prof. Dr. B. Sruoga
Lager Stutthof / bei Danzig
Block VIII E

Stutthof, d. 12 Juli, 1943

Vanduk! Gestern, d. 11 Juli, habe ich zwei Deine Briefe bekommen (von 28 u. 29 Juni), - das war ein glücklicher Tag! Das Geld von Dir kam noch nicht, aber brauche ich kein Geld. Aus Deinen Briefen geht aus, dass drei Paketten unterwegs sind, - vielleicht morgen, am 13 Juli, alle zusammen bekommen werde. Sowieso, drei Wochen lebte ich ohne Briefen und Paketten von Dir, - es war ein bisschen traurig. Bis 7 Juli war Quarantäne auf den unseren Lager verhängt, - niemand konnte herausgehen. Die Quarantäne ist jetzt abgeschafft, aber sitze ich weiter. Nach allen Merkmalen scheint es, dass man uns hier nicht lange halten wird, aber genau weiss ich nichts. Es kann auch längere Zeit vergehen. Die Sehnsucht, das Heimatweh macht seine Sache gründlich. Physisch bin ich gesund, unser Arzt sorgt für mich, auch Unglückskameraden helfen mir. Ich hoffe auf den baldiges Wiedersehen. Aber werde ich nach Berlin fahren müssen, es wird für mich noch schwieriger Schlag, als die Verhaftung. Doch will ich nicht glauben, dass den alten ganz und gar unschuldigen Dichter konnte man so aus der Heimat verjagen und das Leben zerstören. Deine Briefe sind für mich Feiertags mächtig! Es ist mir viel leichter, dass Sie mit Dalia auskommen können. Es ist mir grosse Freude, dass Dalia so brav und mit meinen Schülern befreundet ist. Drücke ihr zarten Köpfchen zum Herz, - sie wird mein Herz hören. Meine alle Tage vergehen einfach, ohne Ereignisse, - ich warte, warte und warte... Die Hoffnung verliere ich nicht, aber alles ist so schmerzlich!

Grüsse unseren guten Nachbarn, den Vater, Emilia vergesse nicht.

Ich denke ständing an allen, allen Ihr, und Dich und Dalia sehe sehr oft in Träumen. Ich kann nicht meine innere Erlebnisse in einem Briefe darlegen, aber Du mich ohne Worten verstehen wirst. Ich danke Dir für alle Deine Sorgen, und bitte um entschuldigung, dass meinerwegen Du so viel Schmerz ertragen muss! Küsse Dich und Dalia herzlich, - lebet wohl.

Ihr Baliukas [1r] // [1v] //

Adresas:

Prof. dr. B. Sruoga
Stutthofo stovykla prie Danzigo
Blokas VIII E

Stutthof, 1943 m., liepos 12 d.

Vanduk! Vakar, liepos 11 d., gavau du Tavo laiškus (birželio 28 ir 29 d.), – buvo laiminga diena! Pinigai nuo Tavęs dar neatėjo, bet man jų ir nereikia. Iš Tavo laiškų matyti, kad trys siuntiniai yra pakeliui [1], – galbūt rytoj, liepos 13 d., gausiu juos visus kartu. Šiaip ar taip tris savaites gyvenau be Tavo laiškų ir siuntinių, – buvo truputį liūdna. Iki liepos 7 d. lageryje buvo paskelbtas karantinas, – niekas negalėjo išeiti [2]. Dabar karantinas baigėsi, bet aš toliau tūnu lageryje [3]. Pagal visus požymius atrodo, kad mūsų čia ilgai nelaikys, bet tiksliai aš nieko nežinau. Gali praeiti ir daugiau laiko. Ilgesys, tėvynės pasiilgimas sunkiai slegia. Fiziškai aš esu sveikas, mūsų gydytojas rūpinasi manimi, man padeda ir nelaimės draugai [4]. Tikiuosi, kad netrukus vėl susitiksim. Bet jeigu turėsiu važiuoti į Berlyną, tai bus man dar didesnis smūgis, negu areštas. Vis dėlto nenoriu tikėti, kad mane, seną ir visai nekaltą poetą, galėjo išvaryti iš tėvynės ir sugriauti gyvenimą. Tavo laišakai man išpūdingi kaip šventė! Man daug lengviau, kad judvi su Dalia pajėgiat išsiversti. Aš labai džiaugiuosi, kad Dalia tokia drąsi ir kad ji draugauja su mano mokiniiais [5]. Priglausk jos švelnią galvelę prie širdies, – Dalia išgirs mane. Mano dienos praslenka vienodai, be įvykių, – aš laukiu, laukiu ir laukiu... Neprarandu vilties, bet visa taip skaudu!

Pasveikink mūsų gerus kaimynus, tėvą, nepamiršk Emilijos [6].

Aš nuolat galvoju apie visus, apie Jus visus, o Tave ir Dalią labai dažnai sapnuoju. Viename laiške aš negaliu paaiškinti savo vidinių išgyvenimų, bet Tu suprasi mane be žodžių [7]. Dėkoju Tau už visus Tavo rūpesčius ir prašau atleisti, kad dėl manęs Tu turi iškęsti tiek daug skausmo!

Nuoširdžiai bučiuoju Tave ir Dalią, – likit sveikos.

Jūsų Baliukas [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

- [1] Vanda Sruogienė buvo išsiuntusi tris siuntinius, kuriuos Balys Sruoga „gavo tikrai“: „7. Dešra, marmeladas, kava, duona, cukrus, sviestas, popirosai, marškiniai“ (išsiųsta „VI-28“); „9. Sprandinės 1/2 kl., cukraus 1/4 k., duonos 1/2 klg., sūrio 1/4 klg., popirosų 5 dėž.“ (išsiųsta „VII-5“); „10. 1/2 klg. sūrio, 1/2 kl. spirgučių, 1 klg. duonos, 1/4 pyragaičio, 2 dėž. popirosų“ (išsiųsta „VII-12“) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Iš Vandos Sruogienės archyvo“, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1370, nr. 16, l. 1r).

- [2] Štuthofa lageryje balandžio–birželio mėnesiais buvo išplitusios dvi ligos – cholėrinė vidurių epidemija (ligos protrūkis gydytojo Antano Starkaus pastangomis sustabdytas tik gruodžio mėnesį) ir dėmėtoji šiltinė. Karantinas lageryje įvestas dėl dėmėtosios šiltinės: „Ją sukėlė nešvara. Prausykla su purkšlėmis ir šiltu vandeniu buvo tik naujiems kaliniams praustis. Senesnieji, išskyrus prominentus, mėnesiais negalėdavo čionai patekti. Nuotėlinimo kamera degindavo atėjusiųjų rūbus, o senieji savo skalbinius dėvėdavo tol, kol suplyšdavo ant nugaros. Nieks jų nekeitė ir nedezinfekavo. Lovose buvo tie patys pridvokė, prišutė, beveik niekad nevėdinami čiuziniai ir anklodės. Ne tik nešvara, bet ir žmonių kamšatis labai lengvino veistis tokiems padarams, kaip utėlės. Lovose kaliniai gulėjo po du ir tris, valgomajame susikimšę stumdėsi, rikiuotėse stovėjo vienas kito susispaudę. Utėlių perėjimas iš vieno „inkubatoriaus“ į kitą buvo pats lengviausias“ (Stasys Yla, „Epidemijos aukos“, in: Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 117–118; plačiau žr. Stasys Yla, „Dezinfekcija“, in: *Ibid.*, p. 120–122).
- „Balandžio mėnesio gale ir gegužės pradžioje utėlė pradėjo kerštingąjį savo darbą. Apkrėtusi dėmėtoja šiltine, ji guldė ligoninėlės iš pradžių dešimtimis, o paskui šimtus žmonių. Susidarė rimtas pavojus, kad nuo šiltinės gali išmirti visa stovykla drauge su aptarnaujančiu personalu. Dėmėtoji šiltinė galėjo išeiti net už stovyklos ribų ir įsisukti į apylinkės gyventojus. O tai yra liga, kurios labiausiai bijodavo vokiečiai, nes jie šiai ligai yra mažiausiai atsparūs, tuo tarpu kai rusai ją perneša nesunkiai. Dėl to buvo imtasi griežtų priemonių. Visiškai uždraudė bet ką išleisti iš stovyklos. Senosios stovyklos barakų plyšius ir langus apklijavo specialiu popieriu, o gyventojus iškėlė į naujus barakus, kurių jau buvo įrengta pakankamai, nes naują stovyklą ruošė dvidešimt penkiems tūkstančiams žmonių. Visa patalinė buvo palikta vietoje, o ten buvo išduota nauja. Kai viskas buvo paruošta, ištuštėjusių barakų patalpose ant grindų papylė žalsvus kristalus ir aklinais uždarė duris. Per dvi paras garuodami dujos išnaikino bet kokią gyvybę. Žuvo utėlė ir visi kiti kenksmingi vabzdžiai. Stovyklos gyvenime tai buvo nepaprastas įvykis. Jis atpalaidavo kalinį nuo didelių skausmų ir išgelbėjo gyvybę šimtams ir tūkstančiams. [...]
- Ilgainiui buvo degazuota visa stovykla: senoji ir naujoji. Utėlė išnyko ilgam laikui“ (Antanas Gervydas, „Nauji vėjai“, in: Antanas Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1950, p. 75–76).
- [3] Štuthofa kaliniai vykęsi, kad, pasibaigus epidemijai, bus išleisti namo: „Jei ne dėmėtoji šiltinė, kurios pavojus dar nebuvo visiškai praėjęs, žinia, mes jau čia nebesėdėtume. Karantinui laikas mėnesį pratęstas. Dar mėnuo! Atrodė baisiai ilgas laikas, tačiau vis kaip nors ištersim. Jau ir laiškuose nebeprašėm siųsti maisto“ (Stasys Yla, „Lūkesčiai ir nusivylimas“, in: Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 215–216); „Labai pykome ant šiltinės. Įsivaizduokit, dėl jos yra uždaryta stovykla, – neišleidžia nieko. Ir tai turi tęstis iki 5 ar 15 liepos, o dabar dar tik birželio vidurys. Laukti 3–4 savaites, atrodė, – laukti visą amžinybę. Ak, kad tik greičiau pasibaigtų ta karantina!“ (Antanas Gervydas, „Leiskit į tėvynę“, in: Antanas Gervydas, *Už spygliuotų vielų*, Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1950, p. 84).
- „Jei pasibaigus karantinai mūsų nepaleido, tai manėm, kad dar laukia, kol sustiprės mūsų ligoniai, nes aplinkiniais keliais ligi mūsų [at]ėjo žinia, kad stovyklos vadovybė tikrai gavusi parėdymą mus paruošti paleidimui. Data būsimanti nurodyta vėliau“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 91).
- [4] Gydytojas Antanas Starkus rūpinosi Štuthofa kalinių sveikata, ypač dėmesingai prižiūrėjo labiausiai nusilpusius: „– Šiandien ateisi patikrinimo! – nei prašant, nei kreipiantis gauni jo įsakymą. – Rytoj pradėsime kalcijumo kursą! – Parnešk Jurgučiiui ir Sruogai kofeino ampulių: jų širdis nusilpo“ (Stasys Yla, „Starkus įveikia epidemiją“, in: Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 143).

[5] Dalia Sruogaitė, suėmus Balį Sruogą, bendravo su jo mokiniais – Jurgiu Blekaičiu, Vytautu Aleksandru Jonynu (Džoniu), Alfonsu Čipkumi (Alfu), Algiu Zaskevičiumi (Zyza): „Dar praėjusiais metais [1942] Jurgis Blekaitis su kitais Vytauto Didžiojo gimnazijos vaikiniais įsteigė mūsų mokykloje dramos studiją, kurią ir aš lankiau. Iš pradžių Jurgio užduodami etiudai mums buvo labai juokingi, nes daug ko nesupratom ir elgėmės gana įžūliai, tarsi bandėm jo kantrybę. Tačiau Jurgis nenusileido, gal nepaisė, o gal dėjosi nematęs mūsų išdykumo, kantriai kaupė mus į dėmesio ratus, magino žaisti menamais daiktais, improvizuoti. Po kurio laiko rimtai įsitraukėm į scenos mokslus ir tapome tikrais teatro sirgaliais[...].

Vėliau su Jurgiu tapome draugais, o per jį susibičiuliavom su Alfonsu Čipkumi, Vytautu A. Jonynu ir Algiu Zaskevičium. Keistoka tai buvo kompanija: kelios merginos – Irena Ladigaitė, Živilė Mykolaitytė ir aš, kartkartėmis Kornelija Kalinauskaitė ir Kleva Kocėnaitė (mes – dar septintokės) ir universitetą baigę poetai, rašytojai, aktoriai, režisieriai. Jau nuo 1942 metų (Jurgis dar anksčiau) jie užsukdavo pas Balį, kalbėdavosi apie teatrą, literatūrą, politiką. Užeidavo ir kiti: Antanas Rūkas, Antanas Gustaitis, Algirdas Jakševičius, Romualdas Juknevičius, neminint profesorių ir kitų gerų draugų. Tačiau visi jie buvo dar vyresni už mūsų draugus, todėl tik mandagiai pasisveikindavome.

Netikėtai susilipdžiusi mūsų draugija laikėsi iki pat 1944-ųjų, išvažiavimo iš Vilniaus. Gražiomis dienomis slampinėdavom po Vilniaus apylinkes, lankėm kapines, kur rasdavom senų, įdomių paminklų, bažnyčias ir cerkves, klausėmės simfoninių koncertų ir nepraleidome beveik nė vieno spektaklio Vilniaus dramos ir „Vaidilos“ teatruose.

Didžiausias šnekutis buvo Alfas. Jis prancūziškai deklamuodavo mums Baudelaire'ą, cituodavo Antaną Miškinį ir Aistį, pasakodavo apie garsųjį Kiplingo katiną. Pats ilgai neprisipažino rašęs eiles H. (Horacijaus) Nykos-Niliūno slapyvardžiu. 1943 m. gegužės 9 d. sekmadieniniame Vilniaus dienraštyje buvo išspausdintas H. Nykos-Niliūno eilėraštis „Simfonija“, dedikuotas Ž. M. ir D. S. Supratome, kad tas triposmis buvo skirtas Živilei ir man. (Vėliau, jau Vokietijoje, Tiubingene, 1946 m. išleistoje A. Nykos-Niliūno poezijos knygoje „Praradimo simfonijos“ tos dedikacijos nebebuvo, o iš ano eilėraščio išsiplėtojo „Pavasario simfonija“.) Pasigavusios tą sekmadienio puslapį, mudvi su Živile prisiglaudėm prie pušies Karoliniškėse ir tarsi užkerėtos skaitėm Alfo eiles, skirtas mums, gimnazistėms!

[...] Alfas mums darė įspūdį iškalbingumu. Buvo visada malonus, švelnus, mandagus. Gal slapčia jis ir kikenė, pabėręs mums visokiausių būtų ir nebūtų istorijų, kuriomis norėdavom tikėti, nors dažnai suabejodavom jų tikrumu. Akį traukė nuostabiai gražios jo rankos. Ne moteriškos, bet nesurambėjusios vyriškos. Netgi baletiška plastiškos, rodančios asmens meniškumą. Tik balsas buvo aukštaitiškai kimus ir ūgiu jis nepasižymėjo. Atrodė jaunesnis, nei buvo, todėl labai greitai jį priėmėm į savo būrį.

[...]

Su Džoniu taip pat greit sutapom, bet tik Vilniuje, nors Kaune, Žaliakalny, buvom beveik kaimynai. Jo šeima gyveno Rūtų gatvėje, o mes – Žemuogių. Tada matydavau jį retai, iš tolo. Ką gi, aš – dar žemesnių klasių gimnazisčiokė, o jis – jau studentas. Labiau pažinojau jo tėvą prof. Igną Jonyną, bendravusį su mano tėvais, prisiekusį sodininką, vieną vasarą skiepijusį obelis pas mano senelį Kazimierą Daugirdą Būgiuose. Džonis iš mūsų draugų buvo santūriausias, jokiais žygdarbiais nesigirdavo, bet nenusileisdavo Alfiui pasakojimais apie Prancūziją ir menus. Jautėsi turįs gerą *Kinderstube* [vok =auklėjimą, išsilavinimą], nors linksmiems pokštams neprieštaravo. Mūsų naminiuose subuvimuose, dažniausiai Živilės tėvų bute, šokdino visas, neatsilikdamas nuo draugų. Vienu metu jis buvo „Vaidilos“ teatro administratorius ir padėdavo mums patekti į spektaklius be bilietų. [...]

Mano pažintis su Jurgiu ilgokai buvo atoki. Jį, kaip ir Džonį, dar Kaune, Ramiojoje gatvėje, matydavau skusta galva, su kareiviška apranga. Kiek vėliau, tapęs rimtu Balio pašnekovu, man tik „labas“ galva linktelėdavo. [...] Pradėjom artėti, kai mūsų gimnazijoje Jurgis įsteigė dramos studiją, tačiau dar ilgai truko, kol atkakliai prašoma galėjau jį vadinti „tu“. Šiaip linksmų plaučių Jurgis, toks liesas ir aukštas, be to, akiniuotas, ir dar studijos vadovas, iš pradžių mums atrodė kaip rimtas profesorius. Vėliau pamatėm, kad ir „pašposauti“ gali, ir būti ištikimas bičiulis.

[...]

1943 m. balandžio 9-ąją mano vardas jau buvo įtrauktas į kalendorių. Netikėtai kažkoks vaikinys atnešė krepšį gėlių su kortele, kurioje pasirašyta „Trys draugai“ (Jurgis, Alfas ir Džonis). Pirmą kartą gavusi gėlių iš vyriškos giminės atstovų labai susijaudinau ir pasijutau visu sprindžiu ūgtelėjusi, pakelta į šokias tokias panas.

[...]

Ketvirtasis mūsų draugas buvo Algis Zaskevičius, Zyza vadinamas. [...]

Kaip ir Jurgis su Džoniu, Algis buvo teatro seminaro dalyvis, domėjosi literatūra, menais, buvo itin jautrus ir labai paslaptingas. Staiga dingdavo iš mūsų akiračio kelioms savaitėms, paskui vėl pasirodydavo – neretai išgėręs ar gerokai pagiringas ir visada alkanas. Mums, merginoms, buvo labai draugiškas, malonus, tik amžinai dejuodavo dėl savo mintyse rašomo romano, kurio vis dar nesisekė išguldėti ant popieriaus. Aš jį praminiau nelaimingu aimanuokliu, o Jurgis kartą pavadino tragišku šalaputriu.

Draugai supažindino mus su Vytautu Mačerniu, – atsivedė jį į šimtadienio puotą mūsų gimnazijoje. Mačerniu visos žavėjosi, tačiau į nuolatinę kompaniją bičiuliai jo nekviėtė, ir jis liko mums lyg nepasiekiamas pasakų karalaitis. [...]

Tie gerokai vyresni vyrai man buvo didelis ramstis netekus Balio. Kai suėmė Balį, jau kitą dieną visi susirinko pas mus, guodė ir ramino mamą, kuriai visas pasaulis buvo aptemęs“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 43-47).

- [6] Emilija Viežbickaitė (Emilė Viežbicka) (g. 1900) – Sruogų šeimos pagalbininkė, 1940–1945 m. gyveno Vilniuje, Tauro g. 10 namo 3 bute.
- [7] Kalinio laiško artimiesiems turinys turėjo būti formalus, nuasmenintas: „Vis tiek neparašysi to, ką jauti, ką išgyveni. Leidžiama rašyti labai trumpai: kad esi sveikas, notėtum gauti siuntinį. O vis dėlto norėtusi šeimai nusiųsti nors vieną šiltesnį žodelį...“ (Rapolas Mackonis, „Mes dar gyvi žmonės“, in: Pragaro vartai – Štuthofas, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 443); „Kalinio laiškas yra nuobodžiausias pasauly, nors artimųjų jis labiausiai laukiamas. Jeigu kalinys nuspėja, ką jam parašys artimieji, tai kalinio laiško turinį galima žinoti neskaičius. Jis parašys, kad yra sveikas, kad gavo laišką ar siuntinį, paprašys jam vėl parašyti – ir viskas. Daugiau nieko. Nieko, nes jis negali rašyti, ką dirba, negali pasakyti, ką jis jaučia, nė ką jis mąsto. Net negali prašyti atsiųsti jam rūbų ar baltinių, nes stovykloj to „netrūksta“. Leidžiama prašyti tik maisto.
- Kai rašo apie meilę ir pasiilgimą, cenzorius raukosi ir sau po nosia nuolat niurna: „Bloede Sache, bloede Sache...“ (niekai). Ir jis teisus, nes penkiolikoje leistų rašyti eilučių negi galima išsakyti visą meilę, kuri susikaupė per mėnesį, per tas ilgas keturias savaites, kurios praslinko nuo vieno laiško iki kito.
- Esu sveikas... kalinys prašo parašyti saviems ir tada, kai jis jau alsuoja paskutinius atodūsius. Esu sveikas, nes stovykloj žmonės „neserga“, miršta nesirgę ir sveiki...
- Kalinys negali perduoti linkėjimų nuo savo draugų, nes laisvėje neprivalo žinoti, kas yra patekę už vielų. Tačiau gali įrašyti linkėjimus savo artimiesiems ir draugams, bet tai nepatartina, nes geštapas pradės šnipinėti tuos sveikinamus draugus. Apie pašalinius dalykus gali teirautis tik tokiais žodžiais, kurie cenzoriui nesukelia įtarimo.
- Kiek kitoks galėjo būti garbės kalinio laiškas. Nors garbės kalinys taip pat neturėjo teisės sirgti, tačiau jam buvo leidžiama rašyti šiek tiek ir „bloede Sache“. Mat, jis galėjo rašyti kas savaitė iki 30 eilučių. Tokiame laiške jis jau galėjo parašyti apie savo jausmus ir apie sapnus, kurie dažniausiai būdavo išgalvoti. Tai buvo priemonė ką nors pasakyti, ko normaliai nepraleistų cenzūra“ (Antanas Gervydas, Už spygliuotų vielų, Chicago: Lietuvių spaudos draugija, 1950, p. 93-94).
- Balys Sruoga dėl asmeniškiesnio laiško turinio nuolat ginčydavosi su vyriausiuoju lagerio cenzoriumi, SS feldfebeliu Arthur Platz, kurį kaliniai vadino Pingvinu: „Pasišaukia jis mane ir dėsto, kad laiške galima rašyti tik tai tokie dalykai: siuntinį ir laišką gavau visiškoje tvarkoje, labai dėkoju ir prašau siųsti daugiau, – esu sveikas ir patenkintas, puikiai jaučiuos ir visus bučiuoju.
- Tai, – sakau, – pone šarfiureri, man tokio laiško ir rašyti neverta. Atspausdink tokius popierėlius ant palšo daikto, aš pasirašysiu – ir bus tvarka.
- Lauk! – šaukia jis man, ir aš einu lauk.
- Vieną laišką jis man konfiskuoja už tai, kad jame buvo parašyta: „Baisiai nuobodus biznis už surūdijusių vielų sėdėti...“
- Kaip tu drįsti rašyti, kad už surūdijusių vielų sėdi? Ar nieko kita nematai lageryje? Ar nematai, berželiai auga? Vėl jis man sako: „Lauk!“ – ir aš einu lauk.
- Laišką perrašiau. Rašau: mūsų spygliuotų įelektrintų vielų tvora spindi žaižaruoja kaip sidabrinė, smulkiu cukrumi apibarstyta. Už tvoros matyti trys berželiai, du kelmai ir vienas grybas.
- Tu, niekšė, čia vėl pribjaurojai? Aš tave Mayeriui apskūsiu!
- Pingvinas Mayeriui šį kartą jau buvo mane apskundęs, tik Mayeris jam nieko nepagelbėjo.
- Aš tau sakiau, jog turi rašyti, kad esi sveikas...
- O kaipgi man daryti, jei aš iš tikrųjų sergu? Pone šarfiureri, ar nebūtum malonus pačiupinėti mano šoną?..
- Lauk! – šaukia jis man.
- Aš einu lauk ir rašau naują laišką: „Pagal veikiančius įstatymus ir nuostatus esu sveikas...“
- Pingvinas mano laišką, žinoma, suplėšo ir mane išveja lauk.
- Kitą kartą plėšo jis mano laišką, kad per ilgas, kitą – kad per trumpas, – buvo parašytas tik tai vienas sakiny, – esą tai ne laiškas, o valdžios autoritetu pasityčiojimas. Kitą kartą plėšo jis mano laišką, kad jis esąs per liūdnas, kitą – kad per linksmas...
- Kitiems laišakai rašyti buvo daug lengviau, bet man baisiai sunku buvo pataikyti į Pingvino mėgiamą toną. Kai jis mane pamatydavo – jam aiškiai vėmti norėjos.
- Mūsų blokas galėjo rašyti ir gauti laiškus kas savaitę, visi kiti – kas dvi savaiti. Tik tai 1944 metais savaitiniai laišakai buvo įvesti ir kai kuriom kitom katorgininkų rūšim. Bet jiems iš to naudos nedaug tebūdavo. Pusė tų laišku eidavo į krepšį.
- Laiškas – buvo vienintelė susisiekimo priemonė su gyvuoju pasauliu, – jokie lankymai, jokie pasimatymai nebuvo leidžiami, – kad niekas nematytų pašalinis, kaip lageryje gyvenas. Laiškai buvo katorgininkui be galo brangus daiktas. Ir tokią daugybę jų Pingvinas žudydavo! Kas jam kitų rūpesčiai ir skausmai?
- Jis gi – mėšlui iš tramvajaus bėgių krapštyti buvo specialistas!“ (Balys Sruoga, „Laiškai ir siuntiniai“, in: Balys Sruoga, *Dievų miškas*, redagavo Donata Linčiuvienė, (ser. *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, Nr. 3), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 280-281).